

Boka László

MEGTORPANÁSOK ÉS KIÚTKERESÉSEK

*Ady Endre két polemikus cikkéről,
110 év távlatából*

Az Ady-filológiában s e kimagasló lírikusi-publicista életműre irányuló értekező prózában az elmúlt száz esztendőben tulajdonképpen konszenzus övezte ténynek számít, hogy 1908 utolsó hónapjai, illetve az 1909-es esztendő több irányból is – közéleti, irodalmi és magánéleti vonalon – komoly harcokat és ebből fakadóan fokozott önvizsgálatot hozott Ady életébe. Az alábbiakban ezen időszakot tekintve, kronologikusan haladva igyekszem mindezt két aspektusból (a belső, interiorizált kételyek és a külvilág felé megnyilvánuló hadakozások felől) vizsgálni, két polemikus szöveg alapján, *A duk-duk affér* és a *Magyar lelkek forradalma* címűek mentén. Mindkét „irány” meghasonlásokkal terhes krízishelyzetbe állította Adyt, melyet ekkoriban ráadásul már a Léda-szerelem egyre gyakoribb vitái is terheltek. Mielőtt felidéz-nénk a magyar irodalmi modernség e meglehetősen sűrű, külső támadásoktól és belső vívódásoktól is terhes, diszharmonikus hónapjait, érdemes néhány dologra emlékeztetnünk.

*

Köztudott, hogy Ady költészetfelfogása nem szakított teljesen a romantika bizonyos hagyományaival, így a szerelmi líra érzelmességével vagy a kultikussá növesztett éntudattal (ezeket a 19. századból átörökített formákat és toposzokat nem cserélte feltétlenül le, ám merőben más kontextusokba helyezte s alkotó módon újította meg azokat), ahogyan az is, hogy szimbolizmusa nem forradalmi: gyakran élt kételemű, megmagyarázott metaforával, vagy akár ilyenekre épülő allegóriával. Aligha a szimbolizmus valamiféle prózanyelvre történő allegorikus kivételését kell mindazonáltal látnunk az olyan, mindmáig talányos szövegeiben, mint a híres-hírhedt *A duk-duk affér*. Sokkalta inkább Ady újságírói vénájának olykor tudatosan vitriolos, olykor védekezésre és támadásra egyszerre kényszerülő, olykor pedig önmaga bizonytalanságainak, belső

harcainak kivetüléseit dokumentáló esetet konstatálhatunk benne. Az „acélhegyű ördög” hívását, csábítását, mely nagyon sokszor, már váradi korszakában, azaz 1903-ig terjedően is valós magaslatokra csábította az újságíró, nem egy ízben azonban (temperamentuma vagy éppen belső kétségei miatt) elbukni is segítette a költőt. A publicista Ady persze megfelelően tájékozott volt mind e nagyváradi, mind 1908-ig tartó budapesti újságírói korszakában, a formálódó fővárosi irodalmi élet útvesztőiben azonban saját bevallása szerint is gyakorta „politikátlan”-nak bizonyult. Utóbbi eset alighanem ilyennek tekinthető. Látszólag nyilvánvalóan elsietett írásnak, szerencsétlen állásfoglalásnak tekinthetjük hírhedtté vált cikkét, mely – Kenyeres Zoltán szavaival¹ – „a viták egyik furcsa fénytörést mutató pillanatában” született. Ugyanakkor a benne feszülő belső önellentmondások és szándékok olyan kivetülésének is, melyek költészetének hatását, vállalt egotizmusa szándéka szerinti érvényesülését is akadályoztathatták a rá zúduló fals vádakon túlmenően ekkoriban: immáron országosan megmutatkozó sikereinek a kapujában. Akárcsak Baudelaire, aki az 1860-as években is az elátkozott költő meglehetősen romantikus szerepével viaskodott, Adyt is áthatalta e szerep, melyben személyes, önrontó életútjának hangsúlyain túl a külvilág felé sorsszerű váteszségének hangjait is kiolvastatni kívánta. *A duk-duk* mégis ennek a váteszségnek, ennek az eleve elrendelt szerepnek némiképp ellensúlyozására, visszakozásra, pillanatnyi megingásra is következtetni enged. Ady végső beérkezése hónapjaiban rendül meg, bizonytalanodik némiképp el, mely folyamat 1908 novemberében nem egyetlen pillanatnak szól, mint alább szó lesz róla, hanem legalább egy éven át jól dokumentálható. Fontos már itt leszögezni, hogy vívódásai ezekben a hónapokban sohasem költői elhivatottságára vagy a magában való bizonyosságra vonatkoznak, sokkalta inkább a megvalósítás, a kiteljesítés mikéntjeire. Talán emiatt is állíthatta Szegedy-Maszák Mihály egyik tanulmányában az ominózus cikkről, hogy a fölött „nem könnyű napirendre térni”.² Ugyanebből a tanulmányból az a fontos állítás is kiolvasható, hogy költészettani szempontból Adynak „a közíró beszédmódja” ezt az időszakot követően sajnálatosan többször lírájában is előtérbe kerül. A *Vér és arany*ban még nem, de ezt követő verseiben már hangsúlyosan. Az 1908 utáni versbeszédének változásaihoz mindazonáltal életének nyilvánvaló fordulópontjait is szükséges szemügyre vennünk.

1 KENYERES Zoltán, *Ady Endre*, Korona, Budapest, 1998.

2 SZEGEDY-MASZÁK Mihály, *Ady és a francia szimbolizmus = Uő., Megértés, fordítás, kánon*, Kalligram, Pozsony, 2008, 329.

Háttér: hadiállapotok és táboron belüli rivalizálás

Amikor 1908. január 1-jén a Nyugat hivatalosan elindult, tulajdonképpen nem sok ellenzőre akadt, megjelenése a képletes „irodalmi mezőn” még sem az uralkodó irodalomszemléletet, sem az erőviszonyokat nem tűnt komolyan befolyásolni.³ A kéthetente megjelenő lap a maga irodalomszemléleti, értékrendi változtatásait nem is harciasan, nem radikálisan képzelte véghezvinni. Igaz ugyan, hogy a vele némiképp párhuzamosan, 1908 februárjának végétől szerveződő, különböző okkból nyomdába azonban csak az év nyarán kerülő A Holnap antológia költészeti programjában sem találunk nyílt politikai szempontot,⁴ de kétségtelen, hogy ez utóbbi – főleg meglehetősen harciasra sikerült bevezetője és az egyes költőportréi révén – az olvasók szemében sokkalta radikálisabbnak, forradalmibbnak tűnt, hiszen társadalmi tettértékű irodalmat hirdetett, szemben a Nyugat visszahúzódóbb esztétizmusával. Az eredetileg hasonló néven „havi revüt”, tehát folyóiratot tervező költői hetes fogat⁵ (Ady Endrével az élen, ám főként Juhász Gyula és helyi társai szervezőkészségének köszönhetően) új irodalmi társaságot is alakított, az őket támogató háttéremberek azonban (a Nyugathoz hasonlóan tulajdonképpen helyi értelmiségiek és tőkés nagypolgárok) a társadalmi modernitás széles spektrumú, megvalósítandó eszményeihez akarták mérni a kulturális modernség irodalmi és összművészeti megnyilatkozásait.⁶ Ennek megfelelően a váradi antológia költői köré épülő Társaság meghirdetett programja provokatívabb s szókimondóbb is volt, mint a Nyugaté. Manojlovics Theodor így jellemezte mindezt A Holnap aradi matinéján:

- 3 Az uralkodó irodalmi diskurzus orgánumai ebben az időben nem is láttak riválist a lapban, mely egyfelől a pár évvel korábbi Figyelő „új folyamaként” indult meg, másfelől a modern irodalmat pártoló kísérletek – az 1902 és 1905 közt Osvát Ernő szerkesztésében közreadottakat is ideértve – meglehetősen rövid ideig éltek, komolyan fennállt tehát a lehetősége, hogy a Nyugat is ezt az utat követi hamarosan. Ady Párizsból a szerkesztőségnek küldött egyik levele 1908 nyarán is ezt a lehetőséget vázolta, a lap azonban végül talpon maradt.
- 4 Az antológia ráadásul nyíltan is a *Poètes d'aujourd'hui* mintájára szerveződött, azaz a „mai költők” bemutatkozását akarta elsődlegesen felvállalni.
- 5 A csoportosulás Ady mellett az akkor még teljességgel ismeretlen Babits Mihállyal, a költői szárnypróbálgatásait éppen csak megélt Balázs Bélával, illetve a helyiek közül az országos hírű, két verseskötettel bíró Dutka Ákossal, a szintén két kötettel rendelkező, ígéretes költőnővel, Miklós Jutkával, s az érettségi előtt álló ifjú Emőd Tamással indult, nem utolsósorban pedig a lelkes, az egész kezdeményezést összefogó Juhász Gyulával lépett porondra.
- 6 Ezekhez A Holnap új fórumokat is keresett, saját publikuma kiépítéséhez pl. ők indították el s honosították meg még a Nyugat előtt 1909-től az ún. összművészeti „matinékat” is.

Sejtésünk, hogy egy irodalmi és kulturális újjáébredés korába léptünk, igazolódott. És ez a legnagyobb diadalunk. A Holnap-társaság keletkezése nem véletlen, nem önkénytes, nem kezdő ok, hanem szükségszerű, elkerülhetetlen következménye valaminek, ami már régen indult, régen dolgozott – csakhogy éppen láthatatlanul, rejtve. [...] A Holnap nevet adott valaminek, egy igyekezetnek, egy iránynak, amely már előtte megvolt s aminek éppen csak név, csak zászló kellett. Ebben rejlik erőssége és fontossága.⁷

Nem csoda, hogy az antológia megjelenésétől, bemutatásától számított néhány hét alatt a korabeli irodalmi élet szinte valamennyi meghatározó képviselője hangot adott véleményének A Holnap-osok és általában is, immár a „csoportosan fellépő” modernnek „veszedelme” kapcsán. 1908 és 1909 fordulóján, e polémiasorozat révén kerültek tulajdonképpen először éles, nyílt vitahelyzetbe az új, fiatal irodalom képviselői. A legnagyobbak, a magyar kultúrpolitika jelesei szólaltak fel ugyanis ellenük, köztük Beöthy Zsolt, Rákosi Jenő, Apponyi Albert, Berzeviczy Albert, Herczeg Ferenc, vagy éppen az a Szabolcska Mihály, aki Tompa Mihály ismert versét parafrázálva, versparódiában üzent „egynémely modern poétának: »Fiaim csak énekeljete!»” Az úgynevezett konzervatív és újító irodalmi törekvések, irodalomszemléletek konfliktusa (köztük a későbbi, évekre elhúzódó Ady–Rákosi-vita is) kézzelfogható formában ekkor éleződik ki, ekkortól testesül meg a „modern elvadulások” tábora, és érthetően ekkortól a vita már nem pusztán esztétikai értékekről és az értékelés mivoltáról, hanem e líra vélt vagy valós társadalmi hatásáról (és lehetséges veszélyeiről) is folyik,⁸ országos hullámveréseket váltva ki. A szeptembertől karácsonyig tartó hetekben egyre dagadt a külső, társadalmi-politikai botrány az antológia kapcsán, ami némiképp meghasonlásokhoz, rivalizáláshoz is vezetett a poétikai újításért, a 19. században megrekedt költészeti eszményektől tudatosan távolodó, modern költészeti hangért, s a korabeli autoriter irodalmi társaságok béklyóitól szabadulni igyekvő egyéniségek érvényesüléséért egy platformról küzdők soraiban is. Az antológiáról megjelenő, nem túl számos pozitív kritika mellett (többek közt Hatvany, Lukács György, Schöpflin vagy akár Kosztolányi tollából) külső támadások özönének,

7 Lásd MANOJLOVITSCH Theodor, *A Holnapról, lényege, céljai*, Függetlenség (Árad), 1909. november 12. A szöveget a fővárosban a Független Magyarország is lekötölte 1909. november 21-én.

8 Lásd még SZÉNÁSI Zoltán, „Az irodalom hajdani bakói és koronaörei”. *A Nyugat és A Holnap fogadtatása, különös tekintettel a konzervatív kritikára*, *Literatura* 2013/1., 3–26.

mindamellert belső széthúzásoknak is tanúi lehettek a kortárs olvasók, amint több irányból is kikezdték, s valóságosan kiátkozták az Ady mögött felsorakozókat, elsődlegesen persze magát Adyt.

1908 szeptembere előtt még visszafogottnak volt mondható a modernekkel szembeni elutasítás, s tulajdonképpen takaréklángon égett a velük szembeni agitáció.⁹ Legalább ilyen fontos, hogy az Adyt korábban megnyerni szándékozó lapok (köztük az újító törekvésekre szordínósan nyitott *A Hét* is) ebben az évben az újabb orgánumok megerősödésén eleve fanyalognak.¹⁰ Az év szeptemberétől viszont, főként *A Holnap* verseinek részleges folyóiratszintű publikálásától (ebből kezdetben ízelítőt még maga az Új Idők is lehozott!), a róla megjelenő lelkesedő kritikáktól,¹¹ s a hó végén, Nagyváradon tartott zajos ünnepséget követően¹² rendszeressé váltak a korábban elszórtak mondható, gúnyos, majd egyre haragosabb, erőteljesebben elutasító cikkek, melyek egyfelől az intézményesülő fellépésnek szóltak, másfelől szinte kivétel nélkül túlléptek az irodalmi, esztétikai szempontokon. Dutka Ákos

- 9 Imerünk ugyan több vészjósló írást az ezt megelőző időszakból is (így a Budapesti Hírlap vezércikkét, az Alkotmány és a Katolikus Szemle, valamint a nagyváradi, szintén katolikus Tiszántúl elutasító írásait), de nem feledhető, hogy „hat cikkből ötöt egyetlen ember, az a Göröcsöni Dénes néven publikáló Friedrich István írt, aki mintha az Ady-jelenség eltakarítását érezte volna feladatának”. Lásd N. PÁL József, *Modernség, progresszió, Ady Endre és az Ady-Rákosi vita: Egy konfliktusos eszmetörténeti pozíció természete és következményei*, Spectrum Hungarologicum 1. (2008), 161.; illetve: https://jyx.jyu.fi/dspace/bitstream/handle/123456789/19856/URN_ISBN_978-951-39-3327-2.pdf?sequence=1
- 10 A lap 1908. tavaszi, ironizáló cikke az új irodalmi irányoknak és konkrétan a Nyugat gárdájának szól, ezt azonban alighanem a néhány hónappal korábbi, Adyval való kapcsolatteremtésük kudarcra is inspirálhatta. A cikk értelmében: „Egészen körülhatárolt, külvilágól csoport keletkezett a mi kultúránkban az utóbbi évek folyamán. Ezek a szent Nyugat fanatikussai, az ideszakadottak, az idegenül vergődők, a meg nem értettek, az édenkertből száműzöttek, ezek ama finomlelkű lények, akik törekény vállalkon hordják a zseni fájdalmait, és keserű mosollyal nyugszanak bele a változathatatlanba: minden mindegy. Ez ember születik, undorodik és meghal: ime ez a Nyugat felé stréberkedő ember tragédiája.” Lásd MARCO [MÁRKUS László], „E föld a lelkek temetője”, *A Hét* 1908. március 29. = Ady Endre *Összes prózai művei*, IX., kiad., szerk. VEZÉR Erzsébet, Akadémiai, Budapest, 1973 (Ady Endre *Összes Művei*), 523., illetve N. PÁL, *I. m.*, 161. 400. lábjegyzet.
- 11 Hatvany Lajos például lelkes cikkében úgy fogalmazott: merjük kimondani, itt a forradalom! HATVANY Lajos, *A Holnap*, Pesti Napló 1908. szeptember 23., 3–4.
- 12 1908. szeptember 29-én jelent meg a Nagyváradi Naplóban Ady *A Holnap* címet viselő, két nappal korábban tartott ünnepi előadásának a szövege, melyben ilyen sorok olvashatók: „Egy nemzetet lehet jól kormányozni, lehet rosszul kormányozni, de ha ez a nemzet ér valamit, megőlni nem lehet. [...] Tessék törvényhozásilag kimondani, hogy az intellektuális élet és foglalkozás tiltva van Magyarországon. Akkor szétnézünk, s kiből földművelő, kiből beamter, kiből katona, kiből kereskedő lesz. De, óh magyarok Istene, hisz ez végeredményben ismét az irodalomhoz fog vezetni, az ördög vigye el. Mert, óh népem, Árpád népe, az a legszörnyebb és legmagyarabb átok, hogy a kultúrát nem lehet kikerülni.”

e jelenségre is reagálva jegyezte meg, hogy az új nemzedék tagjai olyan „tehetségek”, akiket „érkezésük idején egyenkint örömmel fogadott a magyar irodalom. De mikor egy gárdába tömörülve az új idők érkezését dokumentálták, fegyverbe szállott ellenük a tekintélyek egész csapatja. Ma tehát komoly és őszinte esztétikai értékelésről szó sem lehet.”¹³ A Budapesti Újságírók Egyesületének éves Almanachja, melyben e sorok helyet kaptak, ugyan csak 1909 januárjában látott napvilágot, ám sajtó alá még 1908 decemberében került, minthogy az előző év legfontosabb eseményeit kívánta összesíteni. Zuboly (Bányai Elemér) a kötethez ekkor írt előszavában nem véletlenül szögezte le az ezt megelőző hónapok eseményei kapcsán, hogy: „Forrongásnak nevezik azokat az állapotokat, melyek nálunk ma a társadalmi és irodalmi életet elborítják. [...] az irodalomban a modernség körül dul az öldöklés.” Az évkönyv szerkesztői ezért az év végén átfogó ankétot szerveztek, körkérdéseket intézve annak kiderítésére, hogy „Miért történik, hogy kik magyaroknak és művészeknek vallják magukat az irodalomban, azok ellen a magyartalanság és modernkedés vádját hozzák fel az ellenkező kórusból”.¹⁴ A kötetben Ady Endre nevét az irodalom jelenségeiről beszélők igen jelentős hányada szóba hozta, vagyis azt a tényt, hogy általa a modernség végképp polgárjogot nyert a magyar irodalomban, ez a vaskos – a korban reprezentatívnak szánt – könyv demonstrálta talán országos viszonylatban a leghangsúlyosabban.

A forrongó őszt és az indulatos vitáktól és marokkal szórt vádaskodásoktól tarkított telet tulajdonképpen eltérő nemzet- és hagyományképek, különböző irodalom- és művészetperspektívák nyílt konfrontációiként jellemezhetjük. A kibontakozott polémia ugyanakkor eleve több szálon futott. Nyilvánvaló fordulópontot hozott konzervatívok és újítók korábban csak szórványos vitáiban, ugyanakkor az Ady-epigonosság vádját tudatosan kiterjesztette immáron egy teljes költőgenerációra. Nem kevésbé fontos, hogy a nagyváradi ifjak csoportosulásával szembeni vádakban megjelent a vidék-főváros ellentét is, s ez utóbbi nem volt azonos a hivatalos kánont védők és azt kikezdők, reformálók

13 Lásd ДУТКА Ákos, *A Holnap*, A Budapesti Újságírók Egyesülete Almanachja, 1909, Budapest, 119–120. Az említett évkönyvet 2016-ban indított hasonmás sorozata első darabjaként újra kiadta az Argumentum Kiadó és az Országos Széchényi Könyvtár.

14 Az írások nagy része 1908 végén keletkezett. *A legújabb irodalom körül* című fejezetben többek közt Ady Endre, Ignótus, Schöpflin Aladár, Hatvany Lajos, illetve Beöthy Zsolt, Herczeg Ferenc, Rákosi Jenő és Szabolcska Mihály, *A nemzetköziség körül* címűben pedig Ágoston Péter, Jászi Oszkár, Kunfi Zsigmond, Szabó Ervin, illetve Apáthy István, Berzeviczy Albert, Huszár Károly és Prohászka Ottokár szólalt meg.

tengelyével. Konzervatívok és modernek, öregek és fiatalok, nemzetiek és „külföldöt majmolók”, harci kürtjei közepette a hirtelen jött rivaldafény a pragmatikusan építkező Nyugat szemében is versenyhelyzetet teremtett. Az egyik A Holnap-os főszerző, az ekkor a Premontrei Főgimnáziumban tanító Juhász Gyula nem számolt a modernség orgániumai közt fellépő esetleges rivalizálással. Míg társaival egyetemben a Nyugat részéről bajtársias kiállást és támogatást várt, s leveleiben barátainak (így például az időközben Fogarasra került Babitsnak) is rendre erről számolt be, megdöbbenve olvasta a Nyugat által leközült Kemény Simon-féle színvonalatlan kritikát október 1-jén az antológiáról, mely ráadásul az adyzmus felületes vádját a konzervatívoknál is látványosabban hangoztatta. Pár héttel A Holnap szeptember végi bemutatkozását követően Ady, az antológiát kiadó Holnap Irodalmi Társaság hivatalos alakuló ülésén, 1908. október közepén, nem véletlenül igyekezett hangsúlyosan is cáfolni e vádakat. Cáfolni ugyanakkor a vidék-főváros ellentétet,¹⁵ s némiképp a megjelenő provinciális elzárttságot is (ha valahol, ezt a korabeli Nagyváradon igazán tehette is),¹⁶ butaságnak minősíteni a főváros elleni vélt lázadásban az irodalmi különutasságot, az „irodalmi Barbizont”, s ugyanakkor kiemelni, hogy helyette e törekvés a magyar irodalom igaz tehetségeinek, egyéniségeinek akar utat törni, tulajdonképpen polifón fórumokat teremtve egy igencsak beszűkült, egyközpontú hazai irodalmi tér helyett.

Témánk szempontjából legalább ilyen fontos, hogy az ellenkező oldalon viszont már a viták kezdetétől létezett egy olyan tendencia, amely a leginkább exponált Adyt a többi poétáról is igyekezett leválasztani. Antal Sándornak, A Holnap első szerkesztőjének ránk maradt visszaemlékezése szerint „az Alkotmány volt az egyetlen lap, mely támadásában Adyt hitetlensége és erkölcstelensége miatt elejti, [...] az összes többi ellenfelek – még a Budapesti Szemle is – bűnbocsánatot ígérnek Adynak arra az esetre, ha elbocsátja hadseregét, és maga fegy-

15 „A Holnap nem akar éretlen falusi, vidékieskedő forradalom lenni, amolyan irodalmi Barbizon; nem akar vidéki tüntetés lenni a fővárosi irodalom ellen.” Vö. Nagyvárad Napló 1908. október 16.

16 Az új évszázad első éveiben Nagyvárad társadalmi és kulturális sokszínűsége, befogadó és serkentő légköre, látványos ipari, kereskedelmi és kulturális fejlődése (ezek közt is rangos napilapjai, híres Jogakadémiaja, vitázó szabadkőműves páholyai, új kőszínháza, rangos nyomdaműhelyei, értékörző, de az európai kultúrát támogató Szigligeti Társasága, tudós főpapsága stb.) egyfelől lehetőséget teremtett arra, hogy valóban szellemi-irodalmi központ legyen. Másfelől az irodalmi decentralizáció komoly vonzerővel bírt mindazok szemében, akik a fővárosi akadémiákkal és kormányhú urambátyám világgal szemben szabad, formátlan, kötöttségektől mentes szerveződésekben (is) látták az új irodalom megerősödésének lehetőségét.

vertelenül, kíséret nélkül átvonul az ellentáborba”.¹⁷ Szintén hangsúlyozandó e ponton, hogy a többes irányból érkező pörölycsapások közepette, 1908 során Ady tulajdonképpen munka és jövedelem nélkül áll. A Budapesti Napló után otthagya a fővárost, a Nyugat biztos egzisztenciát még nem tud nyújtani számára, így Párizst követően ősztől többnyire Érminszenen és Nagyváradon tartózkodik, közben kötetének kiadót keres, s Lédával augusztus végén egy évvel korábbi családi tragédia – holtan született gyermekük – szomorú évfordulóját is megüli. Látszólag a szeptember végi A Holnap-est az egyedüli olyan esemény, ahol Lédával közös felléptét barátai őszintén ünneplik, ám levelei tanúsága szerint az ezt megelőző napokban is zaklatott idegállapotban van, s tulajdonképpen e rövid ideig tartó ünneplést – s ezt követően az Érminszenre történő meghitt, közös látogatásukat – is gyorsan és végképp beárnyékolja a kitörő országos acsakodás. A helyzet emberpróbáló feszültségeit és terheit mutatja, hogy Ady elszámolja magát, amikor „hajszás élete” és abban az állandó pénzhiány miatt is az Új Időket is kiadó Singer és Wolfner céggel szerződik *Az Illés szekerén* kötetére. Mindez kétségkívül közrejátszhatott abban, hogy az epigonságot, az Adyba csimpaszkodást, a belőle élők hosszú sorát hangoztató álságos vádakkal¹⁸ Ady egójára, öntörvényűségére, hiúságára és némiképp nárcisztikusságára is apellálva, az ellentábornak sikerült kijátszania őt.¹⁹

Perfidia vs. zsenitudat

A november közepén az Új Időkben megjelent, talányos írást követő sértődések válságos lelkiállapotba kerítették Adyt. Mindenki magára értette ugyanis a cikket, amely taknyos beléje csimpaszkodókról írt:

- 17 Antal gépiratban maradt visszaemlékezését lásd ANTAL Sándor, *Ady és A Holnap*, OSZK Kézirattár, Fond 395. Nyomtatásban: Madách Irodalmi Társaság, Budapest, 2004.
- 18 Az Új Idők igen népszerű, Herczeg Ferenc ismert álnévén futó *Horkayné* rovatban, *Ellegett párbeszéd* cím alatt október 25-én írták a következőket: „Ezek túladyendrézik magát Ady Endrét, és abba a furcsa helyzetbe juttatják, hogy ő, aki hadat üzen a tekintélynek és iskoláknak, tekintéllyé lesz [...] kegyetlen irtóháborút kellene indítania az iskolája ellen, mely abból él, hogy kilószámra kiméri az ő húsát.”
- 19 ADY Endre, *A duk-duk affér*, Új Idők 1908. november 15. A cikk keletkezésének pontos körülményei mindmáig ismeretlenek, de az tudott, hogy október 25. és 30., valamint november 10. és 15. között járt a fővárosban, s e két alkalommal többen is (Farkas Pál szerkesztő vagy az Ady „rossz lelkiismerete”-ként aposztrofált Szüts Dezső) rábeszélhették az ominózus cikk megírására. A sértődéseknek és táborokon belüli megosztottságoknak is kortörténeti dokumentuma az említett Almanach. Mire az megjelent (1909 januárja), a felek tulajdonképpen már megbékéltek.

a Nyugat is, A Holnap is.²⁰ Azoknak az embereknek – Osvátnak, Fenyőnek, de elsősorban Hatvany Lajosnak – a haragját is kiváltotta Ady, akiktől úgy érezhette, egzisztenciális helyzete is függött. „Az Uj Idők cikke miatt az egész világ becsapta az ajtót (remélem: pár hétre, ha én kibírom) előttem. Rémes levelek jöttek s jönnek; se aludni, se dolgozni nem tudok.” – írta öccsének, Ady Lajosnak november 26-án.²¹ S valóban: az Érmindszenten töltött télvég gyötördéses napjaiban egy hónapon át magyarázkodni kényszerül.

Juhász Gyula az elsők közt válaszolt nyilvánosan Adynak, a teljes A Holnap nevében (fővárosi orgánumban, a Független Magyarország hasábjain) igen keserűen, ám kurucosan: „A Holnap csak használt Ady Endrének, csak még hangosabbá tette hírét, viszont csak ártott a többi hatnak, mert a lelkiismeretlen kritikusok mind adyizmussal vádolták őket. Sebaj. De ezek után Ady pellengérré állítja e becsületes, lelkes, magyar mozgalmat. Erre azt felelem, hogy Ady Endre nagy poéta, de a »Holnap« meglesz nélküle is, sőt így az adyzmus vádja is szépen elcsitulhat. A »Holnap« költői eggyel kevesebben lettek, de egy nagy tanulással gazdagabbak. Ady Endrének még több dicsőséget kívánunk, nálunknál jobb barátokat nem. Mert ez már csalás volna!”²² Nem valószínű, hogy Juhász – mint Ady ingerült viszontválaszában állította – „competensül” félreértette volna cikkét, valószínűbb az, hogy Ady nem mérte fel tettének lehetséges következményeit, s elhamarkodott, krockiszzerű írást vállalt a maga költői integritása és programja védelmében. Ezért is érthető, hogy egyrészt keserves magyarázkodással próbálta megvilágítani barátai és fegyvertársai előtt cikke voltaképpeni szándékát és címzetteit, másrészt önérzetesen annak egyes állításait teljesen nem vonhatta vissza. Mindez Juhásznak írt viszontválaszából²³ könnyedén kiolvasható. „Nekem igenis tisztáznom kellett az ügyet: se az öregekkel, kiknél az öregség marhaságot jelent, se az ifjú, nevetlen csikókkal nem akarok együtt menni. Ezt Juhász Gyulának tudnia kellett, százszor elmondtam ezt neki és társainak. De mit cso-

20 Ady több magyarázkodó levelet kényszerül írni barátainak. Csak az első másfél héten belül több mint egy tucat levelet váltott, a legtöbbet Hatvanyval, aki a Nyugat és A Holnap által is osztott álláspontra jutott: „Czikked tehát köztünk elfeledhető, de nem excusálható.” [kiemelés az eredetiben.] Vö. Hatvany Lajos Ady Endrének. *Ady levelezése II.*, s. a. r. HEGYI Katalin – VITÁLYOS László, Akadémiai–Argumentum, Budapest, 2001, 101.

21 Vö. *Ady levelezése II.*, 107.

22 JUHÁSZ Gyula, *A duk-duk affér után*, Független Magyarország 1908. november 22., 20.

23 ADY Endre, *A Duk-duk-afférhoz. Válasz a Holnapnak*, Független Magyarország 1908. november 26., 10.

dálkozom Juhász Gyulán, amikor nála erősebb, logikusabb lények is magukra vették annak a bizonyos cikknek a sújtását. Nem Juhász úrról s »A Holnap«-ról van szó, de mit köszönhetek én a fiataloknak? Lélek nélkül utánoztak, parodizáltak nagykomolyan s egyenesen megkönynyítették azok helyzetét, akikkel én akaratlanul harcba kerültem”. Nagyváradra Emőd Tamásnak írt levelében ugyanekkor így magyarázkodott: „[...] biztos vagyok, hogy te megértettél, s magadnak megmagyaráztál mindent. Nem árultam el senkit, akit nem szabad, még Juhász Gyulát sem. A taknyosokat árultam el, a belőlem élő önképzőköristákat s a magam – politikátlanságát.”²⁴

Hatvany Lajosին főleg az „erősebb, logikusabb lények” csoportjába sorolódott Ady rendszertanában, ő azonban még inkább megsértődött, s mindössze pár nappal az ominózus cikk megjelenése után erős hangú, barátságuknak véget vető levelet fogalmazott: „Kedves Adym! »Nincs, ki ne lássa, bár csupa vak«, hogy cikked a lehető legkíméletlenebb formában fordult azok ellen, kik a legnagyobb nyíltsággal és önzetlenséggel írtak rólad jókat.”²⁵ Hatvany külön kitért arra is, hogy Ady cikkének hangneme nem volt méltó bemutatkozás egy „idegen közönség” előtt, majd azzal zárta, hogy „nyilvánosan az életben nem lesz több dolgunk egymással”. Pár nappal később, Ady mentegetőző sürgönyére válaszolva újabb levélben szögezte le: „Te azt sürgönyözöd, hogy levelem gonosz volt. De hiszen csak nem hitted, hogy megköszönöm, ha nyilvánosan kijelented, hogy *utálsz*.”²⁶ Hatvany felháborodása azért is érthető, mert *A duk-dukban* említett két fiktív beszélgetőtársban (Vaády Imre de genere Bajtsch és Kronstein A. Béla urakban) szinte mindenki Hatvanyt és Ignotust vélte felfedezni, továbbá, mert említett levelében Hatvany úgy vélekedett, hogy a nagyközönségből elsődlegesen a Nyugatra és a Huszadik Századra, vagyis Ady támogatóira lát mindenki a cikkben „nyilvánvaló célzást”. Ady sokadik levelében is igyekezett Hatvany előtt tisztára mosni korábbi sorait, s cikke valós címzettei közt az „intellektuális taknyosok”-at megnevezni, nem pedig Hatvanyt, illetve a Nyugatot s A Holnapot.²⁷

24 *Uo.*

25 Majd így folytatja: „Lehet, hogy sok veronált szedtélt, és álmatlan voltál, mikor a cikket írtad [...] Két cikkemet, [...] mely főleg a te érdemeidet méltatja, [...], már nem vonhatom vissza. Ez írásokban, intencióid ellenére, forradalmárnak tüntettek fel. [...] Sajnálom, hogy így beugrottál Herczegnek, ki remélem, beprotégál a Petőfi Társaságba. Kár, hogy primadonna létedre személyekkel nem tudod és nem akarod fedni azt a mozgalmat, melyet írásaidal fölkelte”. Vö. Hatvany Lajos Ady Endrének, *Ady levelezése II.*, 95.

26 Hatvany Lajos Ady Endrének [kiemelés az eredetiben], *Ady levelezése II.*, 97.

A cikket azonban váradi hívei éppúgy magukra értették, mint fővárosi társaik. Váradon nem csak Juhász, Dutka és Emőd orrolt meg a vezérnek kikiáltott Adyra (utóbbi versben, a *Jávorka nótájában* szórt átkot szeretett mesterére, előbbi kettő keserű cikkekben írt árulásról és Júdás-csókról),²⁸ de az újonnan alakult Irodalmi Társaság emberei is, köztük Nagy Mihály későbbi elnökkel. Ady levelekben mentegetőzött előt্তুk is a „szenteltvízcikk” miatt, melyet „szamár cikk”-nek, Lédának írva pedig egyenesen „hülye cikk”-nek minősített. Már ezt megelőzően, november 20-án Osvát Ernőnek így írt: „Kedves Ernőm, itt van megint két vers, hogy versbélileg legalább legyen nyugtatva a lelkiismeretem...” Akárcsak Osvát, Fenyő Miksa is dühösen és csalódottan fogalmazott: „Az Új Idők-beli cikket olvastam, s hiába titkolnám: be kell vallanom, egy kissé kényelmetlenül éreztem magamat. Úgy érztem: hogy hibámon kívül nevetségessé váltam, hogy egy kissé figura vagyok mindazok előtt, akiknek érdeklődését – akár rokonszenvesen, akár ellenszenvesen – fel tudtam kelteni az ön költészete iránt. Nem mintha az ön cikke jó lett volna – tagadhatatlanul hazug és ostoba cikk volt. [...] De hát miért, uram? Ha azt látnám, hogy a barátainak ebből a felrúgásából önnek haszna van, akkor azt mondanám: ez ugyan perfidia, amit tett, de hát ő genie, a genie-nek Schopenhauer barátom szerint sok mindent szabad, ha ez érvényesüléséhez szükséges; szóval okosan tette. [...] Egy szemrehányó sort sem szóltam volna. De így... minden ok és okosság nélkül beugrani Herczeg Ferencnek, kijelenteni, hogy ön bennünket még Herczegnél is jobban utál, hogy ez mit jelenthet önnek: nemigen tudom belátni.” Ady négy nappal később, november 24-i válaszában így magyarázkodott Fenyőnek: „... Ifjú, tehetségtelen, taknyos senkikre írtam azt a rossz cikket. Szégyellem, hogy védekezniem kell, de megérdemlem, és megérdemljük. Részben önöktől, részben mai borzasztó testi-lelki állapotomtól függ, hogy ezt a duk-duk affért elintézhettük-e? Kérem: én láttam – s ez komoly – hogy az én élehetetlenségem árán ötven ügyes senki törekszik a valamiért. Fáj, rossz helyen írtam le, de stílszerű volt.”²⁹

27 „De senkit, aki érték, nem álmodtam, hogy kisujjammal is érintsem. Lelkemre, életemre kijelentem, hogy nincs okom még magyarázatokra sem.” Vö. Ady Endre Hatvány Lajosnak, *Ady levelezése II.*, 105.

28 „Öreg májak epéje csorgott végig ezen a vakmerően fiatal könyvön. Fiatal óriások bensőséges őszinteséggel csúfolták meg, s annyi gúny után ma már a Júdás csókjja is ott ég e nemes lelkesedéssel, becsületes őszinteséggel írott verses könyvön.” Lásd DUTKA Ákos, *A Holnap*, Budapesti Újságírók Egyesülete Almanachja, 1909, 119.

29 Ady Endre Fenyő Miksának, *Ady levelezése II.*, 104.

Ugyanezt a részbeni megbánást, másfelől igaza részleges fenntartását erősítette meg Lédáéknak küldött néhány sora, mely – mint szó volt róla – egyfelől belátta, hogy „hülye cikk volt”, másfelől mindezek ellenére is, vagy épp a felszisszenésekért, Ady azt is megengedte, hogy fullánkös cikke tulajdonképpen „talált”.³⁰ Írása katasztrofális következményeit mindenesetre belátva, felmérve a veszélyhelyzetet, kétségbeesésében tanácsért a tapasztalt Schöpflin Aladárhoz fordult: „Édes jó Schöpflin úr, írja meg nekem (én összetörtebb és összezavartabb vagyok, mintsem még kérdezni tudjak), vétkeztem én, milyen vétket követtem el, s ön is a Catók között van? Hű Adyja.”³¹ Természetesen Schöpflin is értetlenségének adott hangot, s levelében³² részletesen elmagyarázta védencének, a „kedves Ady úr”-nak, hogy írásával mindenkinnek, így magának is ártott. „Ha nem tartanám smokkságnak azt a divatot, a mely mindent a világon a psychopathia sexualisba akar visszavezetni, sadizmust kellene látnom benne. Ehhez azonban az kellett volna, hogy szeresse azokat, akikkel rosszul bánik, de erős a gyanúm, hogy a nagyváradi fiúkat talán szerette egy kicsit,³³ a többiekhez azonban nem fűzte egyéb, mint egynehány vékony irodalmi szál. Mindenesetre sajnálom, hogy megírta a dolgot [...] Azokat, akik eddig akár meggyőződésből, akár affektációból hívei voltak, elriasztotta magától, viszont azokhoz, akik eddig ellenfelei voltak, nem jutott közelebb egy lépéssel sem. Még szerencse, hogy amazok annyira exponálva vannak a nyilvánosság előtt maga mellett, hogy irodalmi bosszúállásra nem is gondolhatnak, viszont pedig véget ér az a gyerekes tömjénezés, amellyel egyik-másik fiatal bámulója erőnek erejével primadonnát akart magából csinálni. Sőt rosszabbat: tenoristát.”³⁴ A mód és a hangnem mindenesetre – ahogyan Schöpflin is válaszában konkludált – Ady részéről már csak azért is „lehetett volna szerencsésebb”, mert így sokakat a kelletténél nevetségesebbé tett, ugyanakkor „közös ellenségeiknek megszerezte a káröröm élvezetét”, magát pedig úgy mutatta be, „mint aki perfidiát követett el”. Schöpflin higgadt, bölcs, részletekre figyelő, minden irányba empatikus válaszát igen határozottan zárta: „Ha egyáltalán

30 Korábban Hatvanyinak mentegetőzve is azért hozzáfűzi: „mégiscsak én pusztítottam el az életemet abban, hogy végül, no, ti is megtagadjatok”. Ady Endre Hatvany Lajosnak, *Ady levelezése II.*, 105.

31 Ady Endre Schöpflin Aladárnak, *Ady levelezése II.*, 101.

32 Schöpflin Aladár Ady Endrének, *Ady levelezése II.*, 102–103.

33 E ponton Schöpflin beszűrt egy csillagos jegyzetet, s levele végére – éppen gondolatmenete logikai következetességéhez mérten – Juhászékra utalva odaírta: „Nb. ezeket a fiúkat igazán sajnálom.”

34 *Uo.*

nem tartanám számárságnak a tanácsok adását, azt tanácsolnám, írjon verseket ihletből, írjon novellákat pénzért, írjon cikket arról, amiről akar – de irodalomról ne írjon.”³⁵

Talán ezeket is belátva, Ady „A duk-duk részleteit tárgyalva” meglehetősen korán „teljes, de egyelőre diszkrét megbánással” írt dedikációt Rozsnyay Kálmánnak is A Holnap első kötetébe.³⁶ A bő másfél hónap és a hosszas levelezgetés komolyan megviselte: „Egyre kérlek” – írta a közelgő ünnepekre szóló lapján Nagy Mihálynak, Váradra – „Értesd meg a fiukkal, hogy semmit ellenük nem vétettem. Kezdjük, ha akarják, előlről, illetve ott, ahol abbamaradt, a dolgot. Én, bizonyisten, még Lipótmezőről is küldök írást.”

Ady gyöngén argumentált, önvédő, felelőtlenül ironikusra hangolt, ám legkevésbé sem jól időzített cikke – túl a maga „politikátlanságán” – fegyvertársaiban nyílt megütközést szült. Bölöni György úgy emlékezett vissza évekkal később, hogy A *duk-duk affér* hatására benne is, akárcsak a költő legtöbb hívében, barátjában, ekkortól megingott az Adyba vetett korlátlan hit. Juhász pedig, aki 1908. novemberi penge-váltásuk ellenére 1909 januárjában szintén kibékült Adyval, később így emlékezett: „Tiltakozás akart ez lenni minden irányban, a nagy magányos oroszán elbődülése, aki le akarta rázni magáról barátai és ellenségei koloncát egyaránt.”³⁷ A többnyire jogos sértődéseken, netán félreértéseken túl ezért is hangsúlyozandó, hogy e cikkben is – mint az ekkor írt legtöbb Ady-versben (szerelmi lírában vagy istenkereső költeményekben) – Ady önmaga megtalálását s ennek lehetetlenségét, ezzel összefüggésben is költői hatásának, megítélésének nem jelen idejű, hanem tényszerűen csak idővel meghatározható mivoltát rögzítette 1908 novemberében. Rengeteg belső és külső bizonytalansága közt egy olyan bizonyosságát, mely épp a költészet esztétikai megítélésének szükség-szerűen változó kitételei felől mutatható számára kiutat: „Ki vagyok, mi vagyok, mit jelentek, sem én, sem kortársaim nem dönthetjük el.” Az ominózus cikkben így arra is kitért, hogy a „hírhedt költő” szerepé-

35 *Uo.*

36 A kötetet [A Holnap I. és II. antológiájának kolligátumát, melyet Rozsnyay minden szerzővel dedikáltatott] lásd a PIM kézírattárában.

37 Utóbbi persze még sokáig nem sikerült. Bár elmaradt a konzervatívok által remélt évégi „szakadás”, a sajtóbeli negatív reflexiók és vádak özöne, valamint a túlzott csinnadratta ekkortól folytatódott csak igazán. Ezt látva Babits és Balázs Béla például elbizonytalanodott (levelezésük igazolja ezt), hogy adják-e egyáltalán nevüket s verseiket a második, *A Holnap új versei* címet viselő antológiába. Vö. Balázs Béla Babits Mihálynak, OSZK Fond III/190/3. Illetve Róna Judit, *Nap nap után: Babits Mihály életének kronológiája 1909–1914*, Balassi, Budapest, 2013 (Babits-kronológia, 2.), 41.

nél ő sokkal többre valónak gondolná, s annak is tartaná magát, ha alispán vagy főszolgabíró lehetne saját vármegyéjében.³⁸ Bár ez utóbbi állítás nyilván megkérdőjelezendő volt az *Új versek* s főként a *Vér és arany* óta reá irányuló országos érdeklődés fényében, s főképp az, ha figyelembe vesszük a cikket követő hónapok fogadtatástörténetét, Ady-sikereit, s egyáltalán a száztíz esztendővel ezelőtti (jó vagy kevéssé jó irányú hírverések közepette) a publikum előtt végképp beérkező, költő Adyt. Annyi azonban kijelenthető, hogy a valós történeti események mögött önellentmondások és belső elbizonytalanodások mindvégig megfigyelhetők. Ezek a vívódások és megtorpanások Ady hajszás életében 1907 végétől kezdődnek, 1908-tól azonban állandósulnak.

Forradalmi lelkület vs. kételyek és magány

Érminszenen – az affér miatt magyarázkodó levelek sokaságával némiképp párhuzamosan, vagy éppen ezért is – 1908 telén Adyban váltakozva mutatkozik meg kétségbeesett és harcosabb énje. Zubolynak december 11-én írja: „legalább annyit írj, vannak még emberek, akik nem felejtettek el? [...] senkim sincs s hírt se hallok semmiről. Tehetetlen, szegény, beteg Adyd ölel.”³⁹ Az ő kérésére véleményt nyilvánít ugyanakkor az irodalmi „áttörés”-ről, s mindezzel párhuzamosan a konzervatív irodalmi hatalmasságok őt vádoló, csúfondáros reakcióiról. Jóváhagyja az említett *Magyar lelkek forradalma* című írását a bő négyszáz oldalas, fővárosi újságíró-almanach részére, melynek legmeghatározóbb fejezete szimbolikusan ezzel az Ady-írással nyit,⁴⁰ s melynek már választott címe is nyilvánvalóan nem pusztán irodalmi vonatkozásokkal bírt. A politizáló alkatú Ady „élő halottaknak” nevezi e cikkben az őt kikezdő, gúnyoló irodalmi hatalmasságokat, igaz, már némiképp más logikával, mint tette azt bő két hónappal korábban, szeptember végén, Nagyváradon. Többek neve ugyanis az ott megrendezett A Holnap-esten is előfordult már: „Öljük meg Homérosztól, Danté-tól, Voltaire-től, aki csak utunkba akad, Beöthy Zsoltig, Rákosiig és Szabolcskáig. Mert a senkiket is meg kell ölnünk, hiszen ezek valakiknek mutatják magukat, és úgy forgatják saját fogsoraik között Goethét, sőt Shakes-

38 Ady Endre, *A duk-duk affér*.

39 Ady Endre Bányai Elemérnek, *Ady levelezése II.*, 119.

40 Az Almanachban alfabetikus sorrendben szerepelnek a szerzők eltérő irodalomszemléletet képviselő írásaikkal.

peare-t, mintha ezek mi ellenünk, szegény, vérező nyak [!] ellen s értük éltek volna. Vagy-vagy: vagy vagyunk hunnus-előőrök, új leendő kultúra barbár profétái, vagy részesei akarunk lenni az igazi Európa kultúrájának. Sokáig nem akarunk jégen mászkálni, ide-oda rángatózni, s az egész ügybe belebolondulni.⁴¹ Itt azonban Ady érvelése már továbblép. „A francia forradalom azt hirdette, hogy vannak halottak, a kiket nem lehet elégszer megölni. [...] Nálunk vannak élők, a kik halottak s a kiket fölösleges fáradság volna még alaposabban megölni.” A *Magyar lelkek forradalma* ennek megfelelően már egy megtörtént „áttörésnek”, „szellemi erupciónak” a tudatát, visszafordíthatatlanságának a tényét hangsúlyozza leginkább, amely nemcsak a moderneken több ízben is gúnyolódó Szabolcska Mihályt⁴² („Lantverő Mihályt”), hanem vele együtt a konzervatív irodalomszemlélet derékhadát is egyértelműen a múltba visszahúzó, idején túlnőtt, letűnőfélben lévő erőként értékelte. „[...] nekik, Jenőnek, Pálnak, Zsoltnak valamennyinek nincs közük ahhoz, ami történt” – olvashatjuk. Az intellektuális forradalom ugyanis végre „megvan” – szögezi le Ady, „talán elbukik, talán ér el valami sikert”, de a lényeges s bizonyos az, hogy „egy ideák nélkül élő országra sikerült rábocsátanunk azokat a veszedelmes ideákat”, melyek révén „soha magyarabbul, bátrabban nem ébredt föl még a sokszor félreismert magyar géniuszt”. S hogy ebben neki is része volt, nem lehet kétséges: „talán jómagam is csináltam egy kicsit ezt a forradalmat”.⁴³

Nem kétséges, amint Veres András is megjegyezte, hogy Ady nemcsak ambicionálta, de „képes is volt előidézni saját kultuszának kiépítését”, s rá is játszott némiképp erre, amikor ráérezett egy-egy adódó lehetőségre.⁴⁴ Fontos azonban hangsúlyozni talán azt is, hogy Ady ezen írása – több más, a konzervatív irodalomkritikának szóló megjegyzésén túl – egyébről is vallott. Szerzője természetesen mondta a korabeli állapotokról, hogy: „Tűlzások vannak, persze, hogy tűlzások is vannak, jönnek divatból, erkölcsstelenségből, gyöngeségből a valakikhez a sen-

41 ADY Endre, [*A Holnap*], Nagyváradai Napló 1908. szeptember 29., ADY Endre, *Összes prózai művei*, IX., kiad. VEZÉR Erzsébet, Akadémiai, Budapest, 1973 (ADY Endre *Összes Művei*), 269.

42 Szabolcska különben a modern irodalom elleni 1908-as roham több szakaszában is jeleskedett. A váradi antológia megjelenését követően közölte például a Budapesti Hírlap október 16-i számában (*Fiaim, csak énekeljetek* címmel) lekcisinylő versét. Ady szintén verses „válasza” (*Üzenet Költőcske Mihálynak*) következő évben, a Független Magyarország 1909. április 11-i számában látott napvilágot, már A Holnap antológia újabb, 1909-es kötetének megjelenése után.

43 ADY Endre, *A magyar lelkek forradalma* című írását lásd az Almanach 102–103. oldalán.

44 VERES András, *Szemponatok Ady „depolitizálásához” = Újraolvasó – Tanulmányok Ady Endréről*, szerk. KABDEBŐ Lóránt et al., Anonymus, Budapest, 1999, 45.

kik, ügyes zsidók (se fajt, se felekezetet nem értünk), kihasználják avagy kihasználnák ezt az ez idő szerint még csak valószínű diadalt”, s így ő nem csak az említett „halottak”-tól, hanem valahol tőlük is félti, óvja ügyüket. Mintha csak Juhász Gyula fél évvel korábbi, 1908 tavaszán jegyzett írásának egy-két sora elevenedne itt meg, amely az „ügyes kalmárok” szöfordulattal élt – éppen Ady, Juhász és Dutka versei, fővárosi megítélése, és az őket egymás ellenében kijátszani akarók kapcsán.⁴⁵ Ady félelmei azonban mélyebbre hatók: nem csupán a kétpólusú irodalomtól (modern-konzervatív, fővárosi-vidéki, idős-fiatal stb.), de túlzóbb követőitől is szükségszerűen el kell határolódnia, sőt, alig egy esztendő múltán majd némiképp önmagától és addigra beérő sikereitől is óvakodnia.

Az események időbeli láncolatában e belső elbizonytalanodásokat gyorsan felülírják, legalábbis ideiglenesen elnyomják az újabb, egyre hevesebb külső támadások. Az említett Almanach szerkesztésével egy időben, 1908. december 20-án jelent meg az a fulmináns Rákosi Jenő-tárca (–ő szignóval), amely már egyáltalán nem A Holnap-os költők szövegeivel foglalkozott csupán, hanem a „gögös, pökhendi”-nek mondott poéták „bajusztalanságá”-ban, „beretvált” képükben is magyartalanságukat, pontosabban a magyarság szimbolikus elutasítását akarta a nagyközönség felé láttatni.⁴⁶ A Budapesti Hírlap teljhatalmú főszerkesztője mindemellett a bolondok közé sorolta az érthetetlennek bélyegzett hét költőt. Írása az Alkotmány korábbi támadó cikkeinek alacsony színvonalára süllyedt: ezek a fiatalok – írta – „mintha mind Petőfi *Őültjéből* inspiráltak volna magukat”, érthetetlenek, „francia növendékek”, idegen minták másolói, s nem is a holnapéi, hanem már részben elmúltak, tehát a tegnapi, amit pedig művelnek, „divat és mulandó” csupán.⁴⁷ Mindezeket látva, Schöpflin Aladár a közeljövőre

45 Juhász a fővárosiaktól féltette a vidékről megindított mozgalmat, az akkor még csak kétszül antológia szereplőit. Dutka Ákos barátja második verseskötetéről írott kritikájában Párizst, Szegedet és Nagyváradot szerepelteti, amelyben az újító tehetségek összefognak, Budapestet azonban látványosan nem. „Minket, ártatlan és kevély poétákat ügyes kalmárok szeretnének kijátszani, de mi, Párizsban, Szegeden és Nagyváradon, mindig valahogy összetartunk [...] és csak egy a vágyunk, minél szebb magyar, új verseket írni. Akár Ady írja, akár Dutka írja, akár én írom, mi megértjük, megbecsüljük, honoráljuk egymást. Hogy mit szól hozzánk a tanári kar, a Newyork-kávéház és a kálomista eklézsia, nekünk nagyon mindegy, mi várunk, mi a magyar és egyéb jövőndőt a magunkénak érezzük, egészen biztosan.” Vö. JUHÁSZ Gyula, *Dutka Ákos versei. [A föld meg a város]*, Szeged és Vidéke 1908. június 27.

46 Rákosi *A Tisza parton* című vers révén igyekezett ugyanekkor bizonyítani, hogy Ady maga a legfőbb magyargyalázó.

47 Uo.

nézzvést meglehetősen előrelátó levelet küldött Adynak 1908 karácsonya előtt két nappal: „Kedves Ady, olvasta Rákosi Jenő Holnap-cikkét? Úgy érzem, s gyanítom, nagy harc készül ellenünk, akik meg akarjuk csinálni az új magyar irodalmat. Hallom, a Kisfaludy Társaság nagygyűlésén Beöthy készül folytatni, amit Rákosi megkezdett, s bizonyára lesznek mások is, akik szekundálnak nekik. A lehető legrosszabbkor támadnak ránk: akiknek kutya kötelességük volna velünk lenni, vagy gyöngék, vagy félnékek, vagy indolensek, vagy irigyek. Hatása alatt állunk egy ügyetlenül kezdett s az emberek gyöngesége miatt időnek előtte elvetélt alakulás csődjének. Orgánunkunk nincs, amelyben ellensúlyozni lehetne azt a hatást, amelyet a publikum előtt nagy tekintéllyel bíró emberek zárt csatarendben való felvonulása okvetlenül fel fog kelteni. A Nyugat erre kicsiny, zártkörű, a hitele még nem eléggé konszolidált arra, hogy olyan régi s tradicionális tekintélyekkel győztesen szembe tudjon szállni. A pillanat veszedelmes, úgy visszalökhetnek, hogy tudja isten, meddig nem tudunk feltápáskodni. Meg is vagyunk hasonolva: a Nyugat támadása a Holnap ellen, a maga Duk-duk cikke, meg más dolgok olyan zavart és széthúzást támasztottak a között a nagyon kevés ember között is, akik becsületesen fogja fel a dolgokat – az ellentábor vagy nagyon jó taktikus, vagy fene nagy szerencséje van, hogy most szervezi a rohamot.”⁴⁸ Meglehet, az ellentábornak valóban szerencséje is volt, Schöpflinnek mindenesetre igazza lett. 1909 januárja már nem is hadi készülődésekről, hanem egyenesen nyílt háborúskodásról szólt.⁴⁹ Kereken egy évvel a Nyugat megindulása, s alig négy hónappal A Holnap berobbanása után a kialakult hadiállapotok (a Rákosi-cikkre Fenyő Miksa, Ignotus s mindenekelőtt Hatvany felelt⁵⁰)

48 Schöpflin Aladár Ady Endrének, *Ady levelezése II.*, 126.

49 A felek mozgásba lendültek: a Petőfi Társaság 1909. január 6-i ülésén Kenedi Géza fölolvasta az antológiáról készült „elmélkedés”-ét (*Fagyöngyök* címmel), s ebben „dekadens, szimbolikus és beteges irodalmi irány”-ról beszélt, majd őt követte Lampérth Géza kifejezetten A Holnap-osok ellen írt csipkelődő versével (*Magyar virágbarc*), amelyet minden jóérzésű irodalomszerető figyelmébe ajánlottak. Herczeg Ferenc e nagygyűlésen is megismételte véleményét, miszerint „amit iskolának vagy iránynak szokás nevezni”, az nem egyéb, mint tehetségtelen utánzók csoportosulása. Minderről lásd részletesen BOKA László, *„Szellemi erupció” és hadi készülődések. A Holnap és a Budapesti Újságírók Egyesületének 1909-es Almanachja = Uő., Peremek és középpontok. Tanulmányok a 20. század első felének magyar irodalmáról*, Balassi, Budapest, 2018, 13–34.

50 Hatvany Lajos *A nagyváradi holnaposok és a budapesti hírlaposok harca* című írásában összegezte az elmúlt hónapok történéseit, ami alatt végigvonzolták A Holnap kis kötetét „az összes napilapokon rengeteg hűhóval”. Ebben a cikkében azt is hangsúlyozta, hogy akár tetszik, akár nem, „A holnaposok ma éppúgy irodalmi irányt jelölő fogalom lett, mint volt egykor a Tizeké, az Auróra köré s a Testőröké”. Vö. HATVANY Lajos, *A nagyváradi holnaposok és a budapesti hírlaposok harca*, Huszadik Század 1909. január 1., 66–74.

állandósulnak, s folytatódnak 1909 teljes tavaszi hónapjaiban is, miközben a konzervatív hivatalosságokon túl már a szociáldemokrata Népszavában is tiltakoztak egyesek az Ady-féle „tébolydaköltészet” ellen, mely a munkásosztályra is veszélyes lehet...

Mind ez időben Ady érmindszenti, zaklatottsággal vegyes magányában rendezte kötettségű verseit, s egy magánéleti szempontból is nehéz, igen diszharmonikus esztendőt zár. N. Pál József már rámutatott, hogy ezen túlsúfolt, változatos és minden téren vitákat hozó év végére Ady többszörösen magányos és boldogtalan: „ami gyötörte őt, az a felismert és átélt – a mellette álló szellemi társaival szemben is átélt – magány volt valójában. Innen nézvést 1908 számára az elbizonytalanodás, a környezetével s önmagával is megbékülni képtelen ember »helykeresésének« az esztendeje lett.”⁵¹ Ezt a meddő helykeresést szerelmi életében is belső magányként élte át. Lédának szóló ekkori levelei egyszerre egy elvagyódó, sóvárgó, olykor fennhéjázó és büszke, máskor egy hálás, reménykedő, s nyíltan alávetett, magyarázkodó, de alapvetően magányos, boldogtalan állapotról tanúskodnak. Miközben körülötte s a vele azonosított modernnek körül valóban dúl az „öldöklés” – s *A duk-duk* okozta sebeken túllépő társak végül is újfent sorra kiállnak mellette –, 1909. január közepén ő Lédához siet Párizsba. E negyedik párizsi útja azonban igen gyorsan keserű kiábrándulást hoz. Egyre gyakoribb párkapcsolati vitáik közepette akkori közérzetét Bölöni visszaemlékezése így ragadja meg: „Pénzhajszja. Mámorok. Nők. Veronál. A férfi és az ember nagy krízise ez, viaskodnak benne egészség és betegség. Fáradt. Idegei tépettek. És Léda semmiképp sem az számára többé, aki volt.”⁵² E „bitang idők” végső törést jelentenek kapcsolatukban, ekkortól hangsúlyos lejtmenet következik, akkor is, ha maga a konkrét szakítás még évekig elhúzódik.

Ady felszín alatti, belső magánya sikereivel fordítottan arányosan nő. Szakmai sikereiből márpedig 1909-ben kijutott bőven, akkor is, ha a körülötte dúló harcok láthatóan folytatódtak.⁵³ 1909 húsvétjára megjelent A Holnap második antológiája, 1909 június 1-jén pedig tematikus Ady-számmal rukkolt elő az előtte tisztelgő, konszolidálódó

51 Vö. N. PÁL Józsefnek az 1908-as költemények keletkezéstörténetéhez és kontextusaikhoz írt véleményét. *Ady Endre Összes Versei IV.* (Költemények, alkalmi versek. 1908–1909) s. a. r. N. PÁL József, Argumentum, Budapest, 2006, 212.

52 Bölöni György, *Az igazi Ady*, Szikra, Budapest, 1947, 200.

53 Ezek vehemenciájához csak az évekkel későbbi, az első világháború idején újfent kiéleződő polémikák foghatók.

Nyugat,⁵⁴ ősszel vidéki felolvasóestek következtek, s fontos demonstrációk jelezték az idők változását, az erőviszonyok elmozdulását, és később az újtó irányzatok közt is a dominanciák letisztuló folyamatait. Még ezeket megelőzően, az év nyarán Bölöni György Kolozsvár, Nagyvárád és Arad útvonalon szervezett reprezentatív vándorkiállítását a magyar *Vadakról*, amelyet egy erőteljes Gulácsy-szekcióval egészített ki. A váradi „megálló” programjait (két vasárnapon) természetesen A Holnap nevében Juhász és Dutka szervezte, akik, túl a személyes barátságon, Gulácsy festészetéhez, misztikára hajló, ködös szimbolizmusához eleve vonzódtak, így nem csoda, ha a június közepén megtartott két helyi tárlatmatiné közül a második különösen is szenzációszámba ment, hiszen azon a Párizsból hazatérő Ady személyesen is jelen volt. A rendezvény azért is említendő itt, mert Gulácsyhoz hasonlóan Ady is felszólalt, s ő maga olvasta fel a közönségnek frissen komponált versét, a *Szeretném, ha szeretnének*-et. A vers és az előadása a napilapok tudósításai szerint is könnyeket fakasztott: „egyszerre volt bocsánatkérés és magyarázat a duk-duk affér miatt. A jelenlévők pontosan értették.”⁵⁵ „Soha meghatottságnak ilyen jelenetét nem láttam – írta évekkkel később Dutka – Gulácsy Lajos hosszú szerzetesalakja, mint a kivert testvér árnya, sírva borult a nyakába, és alázatosan megcsókolta. Ez volt Ady megdicsőülésének második váradi ünnepe.”⁵⁶

1909 második fele szakmai téren ráadásul további sikereket is hozott: októberben szintén Nagyvárádon, a Fekete Sasban zajlott óriási érdeklődés mellett a Nyugat és A Holnap közös matinéja, ezt követően Ady Temesváron olvasott fel, novemberben elnyerte a főváros 2000 koronás irodalmi díját, a hónap legvégén pedig a fővárosi Royal szállóban Ady–Beretvás Hugó estét tartottak. Mindez – látszólag – Ady zajos sikereit, elismerését, végső beérkezését jelenti. Mégis az említett belső magányosság egyéb félelmekkel is párosult. Magányérzete minden látványos sikere ellenére ekkor teljesedik ki végképp: „Szívbelileg a leghitványabb, legmegnérdemeltebb, legjövendőtlenebb a sorsom. Senkim sincs és nincs merre menjek.” – írta Hatvanyinak az említett

54 Ebben Osvát kérésére sorakoznak fel a kortársak és a Nyugat szerkesztői Ady mögött, ahogyan Schöpfung írja, „csoportosan, tüntetésszerűen”. Hatvany Lajos itt már az egész generációra és az őket befogadó folyóiratra vonatkozó kanonizáció tudatos tényét is rögzíti, kiemelve, hogy a közvetítés „publicum és íráság között”, tehát az irodalmi nevelés „az irodalmi folyóirat dolga”. Lásd részletesen a Nyugat 1909. júniusi tematikus lapszámát.

55 Lásd erről többek közt ROCKENBAUER Zoltán, *Apacs művészet. Adyzmus a festészetben és a kubista Bartók (1900–1919)*, Noran Libro, Budapest, 2014, 103.

56 Lásd DUTKA Ákos, *A Holnap városa*, Magvető, Budapest, 1955, 73.

temesvári felolvasóestről a fővárosba visszatérve, 1909. október végén.⁵⁷ Egy héttel később született, november 1-jei *Félelem és írás* című cikkében nem csekély félelemmel vette tudomásul ismertségét és elismertségét: „De mióta – üzletileg szólván – akcióban vagyok, van egy még halálosabb félelmem: megértének. Harminckét éves az ember, nem szereti Horatiust s az udvari költőket és hozzászólt, hogy a jó költő megdöglik, mielőtt sokan vették volna észre. És ekkor azt látja, hogy észreveszik, pláne Magyarországon példátlanul ütik, kiabálják, simogatják, látják. Meg kell ijedni, s én vajmi sokszor azt hiszem mostanában, hogy szélhámos vagyok, már majdnem siker-ember. Más is a helyemben mivel vigasztalná magát, mint hogy azok sem értik, akik értik? Én is ezt teszem, mert nagy félelmemben legkevésbé a banalitásoktól félek.”⁵⁸ E meg nem értettségtől, illetve banalitásoktól való félelem öszszecseng a *Kezdenek nyakukba venni* soraival, mely szintén 1909 végén jelent meg a Nyugatban, s hangsúlyos helyet kapott az év végi *Szeretném, ha szeretnének* kötetben is: „Kezdenek már nyakukba venni, / Hurráh, hurráh. / Milyen jó nem ismertnek lenni, / Kezdenek már nyakukba venni, / Kiknek semmijük se vagyok. / Bocsáss meg nekem, én árva lelkem.” S amely ilyen sorokkal folytatódik: „Kikre rátörtem szép viharban, / Megfullasztnak csuf diadalban”.

*

Ady jól látta azt a veszélyt, ami tulajdonképpen A Holnapot is magával sodorta később, amint kisajátítók, érdekeemberek kapaszkodtak bele az ifjak lelkesedésébe, akiknek a poéták többnyire csak cégérnek kellettek, s akiknek az irodalmi siker csupán lehetőség volt valami egészen másfajta érdek megvalósítására. Az Adynál jóval visszahúzódóbb Babits Juhásznak küldött egyik levele irodalmi téren ugyanerről vallott már az 1909-es év elején: őt a hirtelen jött, túlzó lárma alkatánál fogva is még mélyebben érintette, de ugyanígy „a hányásig ízléstelenek”-nek mondta a dicséretnek jelentős, tömjénező részét is.⁵⁹ A dicséretnek és persze a kritikának is elsődlegesen Adynak szóltak még az említett időszakban. Érthető mindez, ha figyelembe vesszük, hogy a váradi első antológiában Ady több mint negyven (!) verssel szerepelt, vagyis a kötet felét jószerevel az ő versei tették ki. A Holnap Ady esetében legfőképp a *Vér és*

57 Lásd Ady Endre Hatvany Lajosnak, *Ady levelezése II.*, 274.

58 Lásd *Ady Endre Összes Prózai Művei IX.*, [214. cikk], Akadémiai, Budapest, 362.

59 Babits Mihály Juhász Gyulának, *Babits Mihály levelezése 1907–1909.*, s. a. r. SZŐKE Mária, Akadémiai, Budapest, 2005, 46.

arany verseiből, s kisebb részt a későbbi *Az Illés szekerén*-be is bekerült új versekből táplálkozott, talán ez is adta bődületes sikerét. Adynak ezen kötetei a szimbolizmus és a romantika közös hatásától sem érintetlenek, de míg előbbieik alkotó módon találtak ihlető forrást Baudelaire és Verlaine költészetében, illetve Nietzsche filozófiájában, az ezt követők – így a *Szeretném, ha szeretnének* egyes darabjai is, mint Szegedy-Maszák Mihály megjegyezte – az inkább középszerű Jehan Rictus „nyelvének a nyomát”, „harsány célzatosságát” is bőséggel őrzik.⁶⁰ E kétségkívül igazolható tény ugyanakkor nem hagyhatja figyelmen kívül Ady életeseményeinek említett változásait, traumáit. Az említett bő másfél esztendő alatt Ady sok tekintetben „kinőtt a környezetéből, mégis benne, sőt érte élt” – amint egykoron Fülep Lajos írta.⁶¹ Ez az egyszerre kinőni, kiszakadni akaró, s mégis benne, érte élés „föl-földobott kő”-léte, s ebből fakadóan óhatatlanul az egyén belső kiütkeresése, depressziója, vívódása és gyakori magányossága az, amit legsikerültebb költeményeinek teremtő feszültségfaktora mellett érdemes e történelem után száztíz esztendővel, és halálának centenáriumán is felidézni. Költészetének hatása, újraolvashatósága, nagyfokú aktualitása mellett épp ezért zárásként a recepció- és kultusztörténet felől is érdemes emlékeztetnünk keserűen rezignált, mégis találó, az utólagos megítélést s akár a megelőlegezett kisajátítást is megsejtő sorait: „Óh, elégtétel éjszakája, / Óh, gyönyörűség éjszakája: / Szememet már lefogták szépen / És senki sem emlékszik rája. // Senki se tudja, mint néztem rá, / Kire haraggal, kire kéjjel? / S ostoba kis emlékezők / Indulnak útnak szerte-széjjel.” (*Ha a szemem lefogták*)

60 SZEGEDY-MASZÁK Mihály, *Ady és a francia szimbolizmus*, 328.

61 FÜLEP Lajos, *Művészet és világnézet: cikkek, tanulmányok 1920–1970*. Vál., szerk. TÍMÁR Árpád, Magvető, Budapest, 1976, 74.